

Matela, Jiří

Závěrem

In: Matela, Jiří. *Podmět v moderní japonštině*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017, pp. 228-233

ISBN 978-80-210-8671-5; ISBN 978-80-210-8672-2 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137122>

Access Date: 26. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

7 ZÁVĚREM

Předmětem této knihy je jazykový systém moderní japonštiny. Jazykový systém jako takový lze přitom nahlížet různě. My jsme si zvolili pojetí, jež k přirozenému jazyku a jeho gramatice přistupuje jako ke strukturovanému souboru konstrukcí, tj. symbolických jednotek znakové povahy, jež disponují určitými funkcemi. Při lingvistickém popisu takto pojatého jazykového systému se zavádějí a využívají kategorie, teoretické konstrukty, jejichž účelem má být především zvýšit generalizační a explanační potenciál daného popisu. Cílem této studie pak bylo především představit aparát, na pozadí kterého by bylo možno efektivně posoudit účelnost jedné konkrétní lingvistické kategorie – *PODMĚT*, a to v rámci systému jednoho konkrétního přirozeného jazyka – japonštiny. Jak vyplývá z našich závěrů ve 2. kapitole, kategorie *PODMĚT* v podobě větného členu se historicky objevuje v popisech pouze omezeného okruhu indoevropských jazyků a jen relativně nedávno. Různé lingvistické přístupy se přitom neshodují na povaze *PODMĚTU*, určité přístupy typologické však uznávají tuto kategorii jako kategorii univerzální, a tedy vhodnou pro využití v typologické klasifikaci jazyků světa. Zpochybnění tohoto východiska jsme demonstrovali v kapitole 3 na příkladu japonských lingvistických teorií, jež popírají potřebu kategorie *PODMĚT* pro popis japonštiny (souhrnně je lze označit pojmem *šugo haiši-ron*, v oddíle 3.4 jsme však představili i alternativní označení těchto teorií). Přítomnost obou opačných pólů teorií podmětu v japonštině (*nihon-*

go ťugo-ron) – uznávajícího i popírajícího – byla pro nás jednou z hlavních motivací pro analýzu větné struktury japonštiny se zvláštním zaměřením na podmětové charakteristiky.

Ve čtvrté kapitole této knihy jsme nastínili základní teoretická východiska našeho aparátu. Předvedli jsme pojetí věty jako konstrukce, která je vybavena predikačním nábojem v dostatečné míře k tomu, aby mohla plnit základní větnou funkci – vypovídat o určitém objektu to, jakým způsobem se realizuje či existuje jeho určitá okolnost. Svůj aparát jsme přitom vědomě zasadili do kontextu tzv. kognitivních přístupů k jazyku, a to především v tom ohledu, že ke kategoriím, jež se v jazyce projevují, přistupujeme jako ke kategoriím prototypovým, a současně pak v přístupu k jazykovému významu obzvláště zohledňujeme roli jazykového subjektu (mluvčího) a jeho kognitivních dispozic (např. perspektivizace, fokalizace, konstruování aj.) v procesu interpretace, tedy porozumění jazykovému znaku (včetně „konstruování“ významu). Z různých kognitivně orientovaných přístupů jsme pro účely své analýzy zvolili přístup konstrukční, který jsme demonstrovali mj. na vymezení základních slovních druhů v oddíle 4.5. Takto nastavená východiska nás nasměřovala k pojetí *PODMĚTU* jako prototypové kategorie, nikoliv však z hlediska syntaktického (jako se o to pokouší např. Šibatani 1985, viz 3.3.1), nýbrž z hlediska obsahového (sémantického), tj. jako spojení prototypického *KONATELE* a prototypického *TĚMATU*. Proto jsme kapitolu 5 věnovali analýze obsahové roviny konstrukce [NP *ga*], u níž lze očekávat konatelské charakteristiky, kapitolu 6 jsme pak věnovali především analýze konstrukce [NP *wa*], u níž lze na základě dosavadní literatury předpokládat obsahové a funkční charakteristiky *TĚMATU*.

Na základě naší analýzy lze konstatovat, že kategorii *PODMĚT* jako spojení prototypického *KONATELE* a prototypického *TĚMATU* nelze obecně usouvztažnit s žádnou konstrukcí z inventáře moderní japonštiny ve vztahu 1 : 1. Konstrukci [NP *ga*] jsme usouvztažnili s konceptem *NOMINATIV*, tj. s pádem, jenž na obsahové rovině vyjadřuje fokálně primárního particpanta určitého predikačního rámce s vysokou informační hodnotou. Nominativ v japonštině v tomto ohledu odpovídá kognitivně-typologickému pojetí nominativu. Takto pojatému konstrukčnímu schématu nominativu však

neodpovídá sémantická role konatele ve všech případech. Konatel představuje pouze prototyp SUBJEKTU v tzv. procesních konstrukcích, tj. v konstrukcích, jež prototypicky profilují tranzitivní referenční situace. V tzv. ontologických konstrukcích, tj. konstrukcích, jež konstruují referenční situace bez akčního řetězce, slouží nominativ k vyjadřování OBJEKTU. Skutečnost, že jeden a tentýž pád – nominativ – lze obsahově usouvztažnit s různými sémantickými rolami, je důsledkem kognitivních motivací konstrukčního schématu nominativu a současně důsledkem odmítnutí objektivistického pojetí sémantických kategorií. Konstrukci [NP *wa*] jsme vyšetřovali na pozadí konceptu VĚTNÉ TÉMA v kognitivně orientovaném pojetí Jeanne van Oosten. Dospěli jsme k závěru, že VĚTNÉ TÉMA je jen jednou z více manifestací obecného obsahového schématu této konstrukce a může být spojeno i s konstrukcemi jinými. Konstrukčním schématem [NP *wa*] je uvedení určité entity se jmenným profilem na scénu výpovědi jako prvku, jenž je vůči určité konceptuální bázi prominentní, a jenž proto může sloužit jako referenční bod při vymezení predikačního rámce. Toto konstrukční schéma je taktéž motivováno kognitivně a umožňuje konstrukci [NP *wa*] mj. fungovat ve vytykácích konstrukcích s příznakem kontrastu. TÉMA pak představuje především prototypickou funkci [NP *wa*] v ontologických konstrukcích. Tak jako nelze přímo asociovat funkci partikule *wa* s konceptem TÉMA, nelze ani funkci partikule *ga* přímo asociovat s konceptem KONATEL. Ještě menší vazbu pak spatřujeme mezi partikulí *wa* a KONATELEM a partikulí *ga* a TÉMATEM. Za této situace je tedy klasifikace kterékoliv z konstrukcí [NP *ga*] či [NP *wa*] jako „PODMĚT“ do značné míry klasifikací *ad hoc*. My jsme zvolili za PODMĚT nominativní konstrukci [NP *ga*], neboť usouvztažnění PODMĚTU s NOMINATIVEM (v kognitivním pojetí nominativu) pokládáme za pojetí, které je v základní shodě s obecnými typologickými přístupy k PODMĚTU. Pro konstrukci [NP *wa*] jsme pak zavedli pojem TOPOS, jenž v sobě spojuje jak potenciál vyjadřovat VĚTNÉ TÉMA, tak i potenciál vyjadřovat jiné funkce dané konstrukce. Funkční polysémii gramémů *wa* a *ga* je takto možno odvozovat vždy od jednotného konstrukčního schématu.

Nedostatky dosavadních přístupů k otázce podmětu v japonštině spatřujeme v několika aspektech dotyčných teorií. Některé teorie přistupují

k podmětu jako k sémantické roli (subjekt), která je však velmi vágně definovaná a má různé formální projevy. Vágní také bývá rozlišení mezi konceptualizujícím subjektem (mluvčím, interpretantem) a podmětem věty jako větněčlenskou kategorií. Konceptualizující subjekt přitom může mít své referenční vyjádření ve struktuře věty, nicméně v mnoha případech tomu tak není, což souvisí s konceptem objektivního a subjektivního konstruování (viz 5.2). Taková vágnost se v důsledku projevuje snahou „naplňovat“ konceptem *PODMĚT* různé jazykové formy, mj. [NP *wa*], [NP *ga*]. Vyústěním této snahy pak bývá nutnost uznání „vícepodmětových“ konstrukcí. To však nutně koliduje s určitou apriorní představou, že jedné predikaci může odpovídat pouze jeden podmět.

Dalším z nedostatků, které v některých dosavadních teoriích spatřujeme, je prvek transformací z „hloubkové“ do „povrchové“ struktury. Transformace pokládáme za spekulativní prvek, jehož reálná přítomnost v kognitivních mechanismech souvisejících s řečovými aktivitami člověka je sama o sobě problematická. Analogie, kterou vnímáme jako součást kategorizačních procesů, přitom může být jen stěží pokládána za spolehlivý nástroj odhalení „hloubkové“ struktury, a jako argument transformacionalistických přístupů ji tedy odmítáme.

Výše zmíněné problémy náš aparát řeší následujícím způsobem. Z konstrukčního východiska přisuzujeme každé jazykové formě jednotný obsah – konstrukční schéma. To může být zdrojem funkční polysémie, vázané na specifické konstrukce. Konceptualizační procesy vedou mluvčího k užití konkrétní konstrukce s konkrétním konstrukčním schématem. Gramatiky různých jazyků se přitom svým inventářem konstrukcí přirozeně liší. Konstrukční schémata, která nacházíme u japonského *PODMĚTU* či *TOPOSU*, tak nemusí být v dané podobě jednotně vázána na formy v jazycích jiných. Z toho důvodu nepokládáme *PODMĚT* ve zde představeném pojetí za kategorii univerzální. Konstrukční přístup rovněž není zatížen spekulativností generativních a transformačních přístupů, neboť pracuje pouze s konstrukcemi (a jejich obsahovými plány), tak jak figurují v konkrétních textech. Tím, že *PODMĚT* i *TOPOS* vážeme na konkrétní konstrukce, nikoliv na apriorní koncepty větné stavby, nespatřujeme žádnou kontradikci v sou-

výskytu či vícerém výskytu kteréhokoliv z nich v konkrétních výpovědích – bereme je jako textovou skutečnost japonského jazyka.

Aparát, který jsme představili v této monografii, přirozeně sdílí jisté prvky s aparáty jinými. Vnímání podmětu jako alternativního pojmenování pro NOMINATIV je shodné s pojetím Seidži Koikeho (např. Koike 2001, 2010 aj.). Skutečnost, že koncepty NOMINATIV a TOPOS jsou pro klasifikaci konstrukcí [NP *ga*] a [NP *wa*] postačující, je v souladu s obecným postojem Akira Mikamiho (např. Mikami 1960, 1963). Konstrukční přístup a odmítání transformací pak sdílíme s kognitivně orientovanými teoriemi (např. Oka 2013; Hasebe 2007; Morijama 2008 aj.). Nelze však říci, že bychom touto prací považovali problematiku podmětu v japonštině i v obecně lingvistické rovině za beze zbytku vyřešenou. Některé dílčí otázky spojené s konstrukčními schémata PODMĚTU a TOPOSU zůstaly nezmíněny, stejně jako role těchto konceptů v textových útvarech přesahujících větu. Nabízí se především zasazení funkcí partikulí *ga* a *wa* do kontextu širšího spektra výrazů s funkcí vytýkání (*toritate*), jako jsou partikule *mo*, *koso*, *tte* a další, jež mají prakticky shodné vlastnosti morfologické. Tematika vytýkání se přitom v posledních letech dostává výrazněji do popředí zájmu, především v rámci přístupů *nihongogaku*. V neposlední řadě se k přehodnocení nabízí „podmětovost“ ve vztahu k typologickému zařazení japonštiny. Ryze syntaktická typologie začíná být pomalu opouštěna ve prospěch nových přístupů, které jsou více textově a kognitivně orientovány. V japonském prostředí jsou znovu tematizovány teorie, jež japonštinu klasifikují jako jazyk, jehož mluvčí mají tendenci při výstavbě textu preferovat konstrukce ontologické oproti konstrukcím procesním, zatímco indoevropské jazyky (reprezentované především angličtinou) jsou kladeny na opačný pól, tj. jsou klasifikovány jako jazyky, jež preferují procesní konstrukce proti ontologickým. Příkladem těchto teorií jsou Ikegami (1981, 1992 aj.), který japonštinu klasifikuje jako „jazyk typu *naru*“ (*naru gengo*) a angličtinu jako „jazyk typu *suru*“ (*suru gengo*), případně Kanaja (2003, 2004), který pro tutéž konfiguraci využívá dichotomii *aru* vs. *suru*.¹ Jelikož naše studie odmítá zjednodušenou klasifikaci typu [NP *wa*] = TÉMA a PODMĚT nenahlíží jako univerzální syntaktickou kategorii, pokládáme i klasifikaci japonštiny jako

jazyka typu SOV v tradičním greenbergovském pojetí či jako jazyka s prominencí PODMĚTU a TÉMATU (Li & Thompson 1976) za obtížně udržitelné.

Smysluplnost otázky existence podmětu v moderní japonštině přímo souvisí s vymezením kategorie PODMĚT. Jak jsme demonstrovali v této knize, pro konstrukčně orientované přístupy není zavádění této kategorie nezbytně nutné. Mj. pro účely didaktické pokládáme za efektivnější rozpracování konceptu TOPOS a dichotomie procesních a ontologických konstrukcí. Nemáme však v žádném případě snahu tvrdit, že pro kategorii PODMĚT (či pro koncept podobný) nelze v analýzách přirozených jazyků (včetně japonštiny) najít uplatnění žádné. Textová bohatost a pestrost „žité zkušenosti“ japonského jazyka nabízí široké spektrum dalších progresivních směrů lingvistického výzkumu. Tato kniha je vyjádřením snahy být pro některé z nich prvním krokem.